

ערכין ו ADDENDUM

משה שווערד

א. רש"י מסכת ערכין דף ו עמוד א ד"ה לבסוף

לבסוף – [1] לחזק את בדק דאין לומר רפיון ידיים מקבלין [2] ל"א בתחילה כשלא היתה אימתן של עובדי כוכבים עליהן אין מקבלין אבל לבסוף מקבלין משום אימה וראשון עיקר וזה אינו טעם דהא כל ימי בית שני היתה אימת העובדי כוכבים עליהן ובתחילתו יותר מסופו וא"ת האי בתחילה נמי אמקדש ראשון קאמר א"כ מאי מותיב ליה לקמן מואגרת אל אסף וגו' דהיינו במקדש שני.

ב. ספר עבודה ברורה

ויש לעיין מדוע לא מתוך דמיונו צסוף, וכאן דצבר מסוים
דאין מקבלים וכאן דצבר שאינו מסוים דמקבלים. וזהו ה"ה ר"ש
טויבס ח"ק, דהגמ' רוצה לתקן צאופן שיהיה פירוש הצרייתא
ש"התמצ"ד נדבא כפשוטו, אף דאינו דבר מסוים, יעו"ש. וצנחי
נדק כתב, דלפי שיטת הרמב"ם ד"בתחילה" ו"צסוף" היינו לכתחילה
וצדיענא, לא קשיא כלל, דלא הוי מצי לשנויי הא והא צסוף, והא
דמקבלים היינו דצבר שאינו מסוים, דהא לשון "מקבלים" משמע
לכתחילה, ולהרמב"ם אין מקבלים אלא צדיענא, ולכך לא רצתה
הגמ' לתקן "הא דצבר מסוים" והא דצבר שאינו מסוים", דאז
הייתי טועה לומר דצבר שאינו מסוים מקבלים אפילו לכתחילה.

הא בתחילה הא בסוף. ע' פירוש רש"י ותוס'. והרמב"ם מפרש
(פ"ח מהלכות מתנות עניים ה"ה, וע' במפרשי הרמב"ם שם),
ד"בתחילה" היינו לכתחילה, ו"בסוף" היינו בדיעבד. ורבינו
גרשום פירש: ד"בתחילה" היינו קודם שנדב, ואומר "רוצה אני
להתנדב", דאז אין מקבלין ממנו. ו"בסוף" היינו שכבר התנדב,
ואז מקבלין ממנו.

ג. ספר עבודה ברורה

מתיב רב יוסף ואגרת אל אסף שומר הפרדס אשר למלך. הקשה
החזו"א (סימן ל' סק"ה), לאצימי דס"ל דערכו של עכו"ם
נגזר איך קבלו מכורש ומאסף שומר הפרדס. והגר"ז (מוצא
בשיעורי הגרמ"ד) הוסיף להקשות כמו כן לפי מש"כ התוס'
לעיל (דף ה: ד"ה אלא) דלר"מ אין עכו"ם מקדישין לבדק
הבית כלל, וכן כתבו התוס' כאן (ד"ה חגי חדא), א"כ היאך
קיבלו מכורש ואסף. והא דמשיגי בגמ' דלא היה חשש רפיון
ידיים בזה, לר' מאיר לא מהני תירוצו זה, דהרי ס"ל דאין
מקבלין מעכו"ם בכל גווני, וכן לאצימי בכל גווני נגזר. וצנחא
מכורש י"ל שקיבלו משום גזירת הכתוב כמו שכתבו תוס' (ד"ה
מיחיצה), אבל מאסף ז"ע איך קבלו, דלא משמע דאף ממנו
היתה גזירת הכתוב לקבל.

ותירצו החזו"א והגר"ז, דאסף לא הקדיש, אלא נתנם
חולין ליד ישראל, והם הקדישוהו לבדק הבית, ומ"מ שאלו בגמ'
דגם זה אסור לטעמא דרפיון ידיים, ותירצו דשאני מלכותא דלא
הדרא צה וליכא חשש רפיון ידיים.

ובשמועת חיים חירק, דאפשר דהכא שאני ואף לר"מ
מקדישים, מהטעם שכתבו תוס', דהיה גזירה דכורש יבנה
המקדש, וא"כ נראה דהא דס"ל לר"מ דאין מקבלין מעכו"ם

הוא משום ד"לא לכם ולנו לבנות בית חלקינו", אף צבית שני
דגזר שיענה ע"י כורש הגוי, צה שרי לקבל אף מגוי אחר, דכן
גזר דבית שני יבנה ע"י ממון גוי.

ד. חידושי בתרא

קלד' ו. ואם לאו טעון גניזה חיישינן שמא בלבו לשמים ופרש"י וז"ל לשם הקדש תילכך יגנו ובוה"ז עסקינן דהקדש אסור בהנאה כדתניא בכורות אין מקדישים ואין מעריכים בוה"ז ואם הקדיש בהמה תיעקר פידות וכסות וכלים ירקבו ע"כ. יש דמקשים דהנה כוונת רש"י דהוי ספק תרומה ספק הקדש לכך יגנו, וצ"ב אמאי אין יכולים לפדות בוה"ז, ולקמן כט. מוכח מדינא דר' יהודה דמהני פדיון בוה"ז, ובתוס' שם הקשו מברייטא דבכורות דהביא רש"י בסוגיא דאין פדיון בוה"ז, ורש"י ס"ל ג"כ כהתוס' דלא מועיל פדיון בוה"ז, ובתוס' שם כתבו דבמקרקעי הואיל ויבא לידי תקלה מהני פדיון, והך דבכורות איירי במטלטלין ולא אתי לידי תקלה, לא מועיל פדיון, וא"כ צ"ב הא כאן אתי לידי תקלה מחמת התרומה (שאסור להאבדו) ולמה לא יפדה, ואמנם הרמב"ם ז"ל פ"ח דערכין ה"ח, וכן הראב"ד ז"ל שם סברי דמהני פדייה גם בוה"ז, ע"ש בכס"מ, ולדידהו קשה למה תיגנו, וכן קשה ארמב"ם בפ"ד דתרומות ה"ט ז

ה. חידושי בתרא

קמא' ו. יש דמקשים הנ"ל הוסיפו להעיר ברמב"ם ז"ל הנ"ל (ה"ד וז"ל א' האומר סלע זו צדקה או האומר הרי עלי סלע לצדקה והפרישו, אם רצד לשנותו באחר מותר, ואם משהגיע ליד הגבאי אסור לשנותו ע"כ) דלא הוזכר כרש"י ההיתר לשנותה לצרכיו, והשמיט הדין דמותר לשנותה גם בשביל איש אחר (וכן הקשה הב"י יו"ד ריש סרנ"ט), דלומד דהא דלשנותה "באחר" היינו דמותר להחליפו דאין צריך לתת דוקא סלע זה שהפריש (וכן פירש הרדב"ז ז"ל שם), ולפי"ז יש נפ"מ גדול, דלרש"י ודאי דמותר להחליף במעות אחרים, והחידוש בגמ' הוא דמותר לשנותה לצרכיו, ולהר"ם לשנותה לצרכיו אסור בכל גוונא, ואין החידוש אלא דמותר להחליף המעות במעות אחרים, אלא דקשה איך יפרש הרמב"ם לשון ר' יוחנן "בין לעצמו בין לאחר", (וכן הקשה הב"י הנ"ל) דמאחר דמותר לשנות למטבע אחר, מה חילוק אם מעות הקודמים הם בעדו או בעד אחר, ואם באמת סובר שיש חילוק, למה לא פירש בהדיא מהו הדין לגבי אחר. ולכאורה יש לדון בעצם

ו. ספר עבודה ברורה

מתני'. הגוסס. כתב הרמב"ם (בפיה"מ) דנקרא גוסס בשעה שקול גרונו נשמע בשעת המיתה, והיינו סמוך למיתה. ותיבת "גוסס" מפרש הערוך (ערך גסס ב') שהוא מלשון "גוסה" שענינו בלשון ערבי הוצאת קול מהגרון מחמת מאכל כבד, ואף הגוסס מוציא קול מגרונו. והמפרש (אבה"ע סימן קכ"א ס"ו) כתב שהוא מלשון "גססין" היינו החזה, לפי שסמוך למיתתו מעלה האדם ליחה בגרונו מפני צרות החזה. והתוי"ט פירש שהוא מלשון "מגיסה" בקדירה, שהליחה מתהפכת בגרונו כמו המגיס בקדירה שמהפך מה שבקדירה. ובתפארת ישראל (כאן) פירש, דהתרגום של הפסוק (ישעיה ס"ד) "על צד פִּאמָנָה" הוא "על גססיה יתנטלון", ורצה לומר דמתחיל לצדד אצדודי מדרך החיים. באופן אחר מפרש, ששרשו "גוס" וענינו פיהוק, כאדם שרוצה לישן שפותח פיו ושואף אויר חדש לתוכו ודוחהו לחוץ, וכן גם דרך הנוטה למות לפהק, ואע"ג שיש סימנים אחרים לגוסס, נקטו חז"ל סימן זה משום שזה נאות יותר לפי מעמדו שרוצה לישן שינת עולם.

ז. חידושי בתרא

קמז) ו. הנ"ל — יש דמקשים בשם הגרי"ז ז"ל איך מותר להשתמש בממון עניים, ופירש ע"פ הגרי"ח ז"ל (בפכ"ב) בה' מכירה (הי"ז) דבפיך זו צדקה לא הוי בדיני ממונות של העניים, אלא הוי התפסת בעלמא, וכל זמן שלא עשו בהו קנין לא הוי ידיהו, ולכן כל זמן שלא הגיע ליד גבאי הוי רק התפסת ויכול להשתמש, אבל כשכבר זכו בהו עניים ע"י הגבאי אסור להשתמש בהו. וע' בחי' בתרא על הגרי"ח קנין ססק"ג דפי' כוונתו דרק חל שם צדקה על החפץ, וממילא חל דינא

ח. חידושי בתרא

קמז) ו: דתניא מנין היוצא ליהרג ואמר ערכי עלי שלא אמר כלום ת"ל כל חרם לא יפדה. ויש דמפרשים מפי השמועה דהא דקאמרו לעיל — בשלמא לא נידר דלאו בר דמים הוא — היינו קודם הדרשה, אבל אחר הדרשה דכל חרם גם אינו נידר, וכן הוא ברש"י בפרשה (בחקותי פכ"ז פסוק כ"ט ד"ה מות יומת וז"ל הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך ע"כ), ונפ"מ כשהרוצח היוצא ליהרג נתערב באחרים דאין הורגין אותו, לכן מצד בר דמים, הוי בר דמים שאפשר למכור כולם לעבדים, אבל מצד קרא דלא יפדה אין לו דמים, דהא דין הריגה עליו אלא דא"א להורגו, ובגוסס נמי הוי נפ"מ, דלקמן יח. איתא דמשלמין

ט. חשוקי חמד מסכת ערכין דף ו עמוד א

מחלוקת הפוסקים אם הנודר לעני יכול לחזור בו ולתת הצדקה לעני אחר דהנה בהלכות צדקה מצינו מחלוקת גדולה בראשונים ובפוסקים, לגבי מי שנדר לתת צדקה לעני אחד, אם יכול לחזור בו ולתת את הצדקה לעני אחר.

וז"ל קצות החושן (סימן ריב סק"ד): בשו"ת רדב"ז (ח"ד סימן קלד, אלף רד) ושו"ת ריט"ץ (סימן רל) נסתפקו בנודר לפלוני עני אם יכול לשנותו לעני אחר, עיין שם.

[1] ונראה כיון דיכול לשנותו למצוה אחרת, וכמ"ש תוס' פ"ק דערכין דף ו ע"ב (ד"ה עד שלא בא ליד גבאי) בשם הר"ר ברוך, דאם נדר צדקה לעניים יכול לעשות מצוה אחרת, עיין שם, וא"כ נראה דה"ה בנודר לפלוני עני, כיון דלא אמרינן אמירה לגבוה בצדקה לעניים ואינו אלא משום נדר דכתיב (דברים כג. כד) בפ"ך זו צדקה (ר"ה דף ו ע"א) וסגי ליה ליתנו לעני אחר.

[1] מיהו מדברי הגהת מיימוני נראה דאינו יכול ליתנו לאחר, עיין שם (פרק יא מזכיה אות ד) ז"ל: פסק מורי רבינו זצ"ל על איש ואשתו שהתנו ביניהם בקנין וכתבו בשטר לתת כך וכך לקרוביהם, ומת אחד, שאין השני יכול לשנות מלתת מחצה לקרובי המת, כיון שלא הזכירו שום אדם אלא סתם לקרוביהם זכו קרוביו במחצה וקרוביה במחצה ונעשה נדר ואי אפשר לשנות ואמירתו לגבוה כמסירה להדיוט, ואילו היה רוצה לשנות ולתת לעשירים לאו כל כמיניה, ומעני לעני נמי לא, עכ"ל.

ואפשר דס"ל להגהות מיימוני דאמירה לגבוה אמרינן נמי באמירה לעני דהוי קנין ממש כמו באמירה להקדש, והדברים עתיקים (ועיין ב"י ביו"ד סימן רנח), וא"כ ודאי אין לשנות מעני לעני, אבל לפי דעת רוב הפוסקים דאמירה לעני אינו קנין אלא משום נדר, יכול הוא לשנותו לעני אחר.... יעו"ש בקצות.

ומעתה נפן לדון בענייננו, לא מיבעיא לשיטות שגם בצדקה אפשר לשנות מעני לעני, שכל שכן שבענייננו אפשר לשנות את הנדר ולתת את הכליה לאחיו.

אלא אף לשיטות שבצדקה אי אפשר לשנות, מפני שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, והמקבל כבר זכה בצדקה, מכל מקום בכליה נראה שאין הדין כן.